

ADALÉKOK LUKÁCS ÉS KASSÁK VISZONYÁHOZ*

NOVÁK ZOLTÁN

Lukács és Kassák kapcsolata, amely politikai, elméleti-esztétikai és emberi-személyes vonatkozások bonyolult láncolata volt, túlmutat kettejük viszonyán: a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom, a munkáspártok és az irodalom-művészetek összefüggésének számtalan kérdése mellett adalékul szolgálhat a munkásmozgalom és a hozzá kapcsolódó értelmiségiek összetett és sok esetben ellentmondásos helyzetének a megértéséhez.

Ugyanakkor, bár Lukács több alkalommal is a magyar kommunista párt egyik vezető ideológusa volt (illetve az 1919–1929-es évek között – amikor Kassák a magyar forradalmi munkásmozgalomhoz kötődött – a KPM főideológusa), s Kassák sem csak költői és művészi rangra tartott igényt, hanem a politikuséra is, kapcsolatuk vizsgálata szükségképpen mégiscsak részlegesen érinti a munkásmozgalom és az irodalom-művészetek viszonyának, még inkább mind személyes fejlődésüknek a kérdéseit. Vonatkozik ez mindenekelőtt Kassák művészi munkásságának a megítélésére.

Kettejük viszonyának a vizsgálata tehát nem megfelelő keret Lukács és Kassák valóságos értékeinek igaz bemutatására. Éppen ezért ezek a megjegyzések nem tarthatnak másra igényt, mint arra, hogy adalékul szolgáljanak Lukács és Kassák – a forradalmi magyar értelmiség különböző típusai – tevékenységének a vizsgálatához, a XX. századi magyar és európai szellemi élet e két óriása változatos és ellentmondásos útjának a megrajzolásához.

ELŐZMÉNYEK

Kassák és Lukács első „találkozásai” közvetett jellegűek voltak, mindenekelőtt Balázs Béla kapcsán jöttek létre. Az első világháború idején A *Tett*, majd a *Ma* korán felfigyelt Balázs Béla költői munkásságára, illetve e tevékenység Lukács általi megvilágítására, s előbb elutasítással, majd mind megértőbb kritikával adott hangot véleményének. Ismerve Kassák szerkesztési gyakorlatát, nem túlzás azt állítani, hogy a lapjaiban megjelenő írások az ő véleményét is kifejezték.

A *Tett* több cikkében bírálta a korabeli magyar szellemi életben jelenlevő vallásosságot, „lélek-centrikusságot” (így pl. 1916. január 15-i számában Vajda Imre *Világnézet* c. cikkében); a Vasárnap Társasághoz tartozó Balázs Béla ezt (Babitscsal ellentétben)

*Tézisek formájában elhangzott a Lukács György és a magyar kultúra c. tudományos ülésen, az MTA Irodalomtudományi Intézetében, 1980. október 15-én.

nem vette magára, 1916-ban levelet írt Kassáknak, hogy A *Tett* számaait küldje meg neki.

A *Ma* 1917. február 15-i számában György Mátyás keményen elmarasztalta Balázs Béla *Tristan Hajóján* c. kötetét; kimutatható, hogy (névének említése nélkül) Lukácsal vitázott a kritikus. („Ha magyarázó okokat és alkatelemeket keresgélünk, igazán kár Dostojevskivel előhozakodni.”) A *Ma* 1917. november 15-i számában Boross László igen élesen elutasította Balázs *Halálos fiatalság* c. drámáját, „... mint egy letűnt ideológia alapján rágódó életkérdés drámabaalakítását”.¹

A merev elutasítás azonban lassan oldódott. A *Ma* 1918. július 15-i száma Boross F. László megértőbb, de alapjában bíráló kritikáját közölte Balázs *Kalandok és figurák* elbeszéléskötetéről, amelyben – s ez a döntő – Lukácssal való egyetértését hangsúlyozta. („De éppen ebből és mindabból, amit Lukács egész precízen és majdnem mindenben elfogadhatóan művészi következményül hangsúlyoz, Balásznál az intención túl csak nagyon kevés megvalósulást találunk.”) Ugyanebben a számban dicsérték Balázst a *Kékszakállú herceg vára* Bartók opera szövegkönyvének irodalmi értékeiért.

Az első világháború hatására Kassák és Lukács eszmei-politikai fejlődésében sok a közös, párhuzamos vonás: Kassák harcos antimilitaristává vált, majd eljutott a kommunista köztársaság követelésének programjáig; 1918 végére Lukács világnézeti, politikai fejlődésében is döntő fordulat következett be, ő is eljutott a kommunista mozgalomhoz. Ezért érthető, hogy mind Kassákot, mind Lukácsot beválasztották a magyar Nemzeti Tanács Művészeti és Szépirodalmi Szaktanácsába, amelynek 1918. december 23-i ülésén személyesen is találkozhattak.

KAPCSOLATUK LEGINTENZÍVEBB SZAKASZA: A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA

Kassák politikai álláspontja a KMP megalakulása utáni időszakban tovább radikálizálódott, határozott anarcho-kommunista jelleget nyert; a *Ma* irányvonala, Kassák ekkori írásai bizonyítják ezt. Ennek a folyamatnak egyik legjellemzőbb dokumentuma Kassák *Aktivizmus* néven ismert megnyilatkozása, amelyet először 1919. február 20-án adott elő, majd a *Ma* 1919. április 10-i számában jelentetett meg. (A két dátum jelzi, hogy Kassák nem kényszerült – még a proletárdiktatúra kikiáltásának következtében sem – álláspontjának megváltoztatására, hogy Kassák nem volt az a „politikai-szélkakas”, aminek a későbbiek során – Lukács is – bélyegezték. Különben ezt igazolja Kassák bátor vallomása a KMP székházának 1919. február 3-i feldúlásával kapcsolatban is.)¹

Ennek az – *Aktivizmusban* is kifejtett – anarcho-kommunista álláspontnak a lényege a következő volt: Kassák elfogadta a proletárdiktatúrát, a kommunista párt vezető szerepét (a legvadabb kommunista üldözés idején, a február 21-re virradó letartóztatások előestéjén) a „gazdasági kommunizmus” megteremtésében (a bírálat fenntartásának lehetőségével), de a kommunista párt mellett szerinte pótolhatatlan feladata van a „világ szemléletes művészetnek”, az aktivizmusnak. Az aktivizmus célja ugyanis „tovább indítani mozgalmát minden kormányformát és párt diktatúrát elemésztő individuális forradalomért”. Mert, mint az aktivisták állították: „részünkről a művészetünket tartjuk legtöbbet segítő eszköznek a nagy harcban és hiszünk ennek az új művészetnek új embertépítésében...”¹

Lukács és Kassák kapcsolata a Tanácsköztársaság idején sokrétűen bontakozott ki. Ezt mindenekelőtt az eredményezte, hogy mindketten aktív szerepet vállaltak a Tanácsköztársaság tevékenységében. Kassák anarcho-kommunista álláspontját ugyan továbbra is fenntartotta, de ezzel együtt is közeledett a forradalmi munkásmozgalomhoz: belépett az egyesült pártba, felelős funkciókat vállalt a Tanácsköztársaság irodalmi-művészeti életében (a Közoktatási Népbiztosság vezető munkatársa, az Írói Direktórium tagja stb.).

Mindezek során napi munkakapcsolat alakult ki a közoktatásügyi népbiztos Lukács és Kassák között. (Közösen tevékenykedtek pl. olyan feladatok megoldásában mint az „írói kataszter”, a színházak államosítása stb.)

Nem szándékozom Lukács és Kassák tanácsköztársasági tevékenységét bemutatni, csak azokra a mozzanatokra kívánok utalni, amelyek kapcsolatukat leginkább reprezentálták. Ezek sorában kétségtelenül egyik legjelentősebb esemény az ún. „Máca!”-vita volt.

1919 április közepén Lukács, Balázs, Kassák, Mácsa stb. kapcsán a volt szociáldemokrata párt zsurnalisztái (Kéri Pál, Göndör Ferenc) irodalmi-művészetpolitikai csomagolásba bújtatott politikai támadást indítottak a Lukács által képviselt kultúrpolitika ellen, s ennek során Kassák művészi törekvéseit is élesen elutasították. Kétségtelen, hogy ebben az elutasításban az is szerepet játszott, hogy Kassák és csoportja igényt tartott a párt hivatalos, a kommunista irodalmat képviselő rangjára, de az is igaz, hogy politikai, esztétikai, ízlésbeli szembenállások is eredményezték a köztük lévő nézeteltéréseket. A forradalmi magyar munkásmozgalomhoz kapcsolódó konzervatív és avantgard írók-művészek egyik első összecsapásáról is volt szó ebben a vitában.

Lukács *Felvilágosításul* (1919. április 18. Vörös Újság) címen nyilatkozatot tett közzé, amelyben zseniálisan fejtette ki a Tanácsköztársaság kultúrpolitikai programját s ennek során Kassák és csoportja törekvéseiről a következőket mondta: „A Ma című folyóirat nem hivatalos orgánuma a Közoktatásügyi Népbiztosságnak és nem is lesz. A Ma körül csoportosult írókkal és művészi irányukkal sem több, sem kevesebb közösséget nem vállal a Közoktatásügyi Népbiztosság, mint minden más, *becsületes és jóhiszemű* művészi akarással.”

Lukács elhatárolódása kétirányú volt: egyrészt elutasította Kassákék kizárólagosságra törő igényét, másrészt megvédte őket a konzervatív oldalról jövő támadásoktól, helyet biztosított számukra a Tanácsköztársaság irodalmi-művészeti életében.

Erre annál is inkább szükség volt, mert Kun Bélá az Országos Pártgyűlésen (1919. június 13-án) a diktatúra alkalmazásának szükségessége kérdésében Kunfival vitázva Kassák és csoportja törekvéseit a „burzsoá dekadencia terméke”-ként jellemezte. Lukács – aki maga is felszólalt a tanácskozáson – Kun hibás álláspontja következtében nehéz helyzetbe került. Lukács, mint a volt kommunista párt tagja, nem dezavualhatta Kun Bélát, ezért rendkívül taktikusan kellett viselkednie. Lukács – az egyedül lehetséges módon, helyes elméleti álláspontot és politikai magatartást képviselve – általánosságban, a diktatúra szükségességét, szigorítását illetően, támogatta Kunt Kunfival való vitájában, röviden megjegyezve – Kunfit bírálendő –, hogy nem kell az irodalmi-művészeti életet a diktatúrától féltetni; Kun Kassákkal és csoportjával kapcsolatos hibás álláspontjától pedig hallgatásával határolta el magát. Lukácsnak az e vitában képviselt maga-

tartása azt a valós helyzetet fejezte ki, hogy Lukács kultúrpolitikai kérdésekben közbülső álláspontot képviselt Kun és Kunfi között.

Kassák a *Ma* 1919. június 15-én megjelent 7. számában válaszolt (Levél Kun Bélához a művészet nevében), újra kifejtette és védelmezte törekvéseit és visszautasította Kun sommásan megbélyegző kijelentését. Kassák e levelét külön broszúrában is kiadta; ezek után a *Ma* 1919. évi 8. száma (július 1-én) még megjelent.

Magyarországon Kun és Kassák vitája volt az első jelentős megnyilvánulása a kommunista vezetés részéről fellépő politikus és a mozgalomhoz tartozó értelmiségi konfrontációjának. Kun mint a kommunista mozgalom vezetője a forradalmi értelmiségi politikus típusának képviselőjeként – a politika primátusának hangsúlyozásából fakadóan – kívánta megszabni az irodalom- és a művészet belső életének sajátos problémáit. A vita megmutatta, hogy a politika napi, taktikai szükségleteiből fakadó feladatait nem lehet közvetlenül számon kérni az irodalom-művészetek területén, mert egy ilyen igény nem veszi figyelembe e közeg autonómiáját, s ez – ahogy Kun esetében is történt – durva leegyszerűsítésekhez vezet.

Kassák a vitában a forradalmi értelmiségi más típusát képviselte; azt a munkás-értelmiségi típust, aki kultúrpolitikusként, művészként az irodalmi és művészeti élet sajátosságait – a külön típusvoltából adódó lehetőségek miatt – képes volt érzékenyebben tudatosítani.

A vita folytatásához még az is hozzátartozik, hogy Kassák a későbbiek során azt állította (pl. a *Kommün* kötetében), hogy Révai József annak idején azt közölte vele, hogy a *Má*-t a Tanácsköztársaság hivatalos irodalmi lapjává nyilvánították, valamint, hogy a *Má*-t, a Kunnal való vitája után betiltották.

Kassáknak egyik állítása sem lehet igaz, mert: Révai helyzeténél fogva nem közölhetett egy ilyen döntést (hisz ő a *Vörös Újság* szerkesztőségében dolgozott); valamint nincs semmi bizonyíték arra vonatkozólag sem, hogy a *Má*-t betiltották. Nagyon valószínű, hogy július közepétől a krónikussá vált papírhány miatt nem jelenhetett meg a *Ma*, ahogy júliusban a többi irodalmi-művészeti lap sem látott napvilágot, így pl. Barta Lajos újonnan indított lapja – amelynek pedig összeállt az első száma –, az *Emberség* sem.

E résznél szólok röviden a *Máglyák énekelnek*-ről is. Kassák ebben – a Tanácsköztársaságot megörökítő eleddig legjelentősebb költői alkotásban – továbbra is fenntartotta anarcho-kommunista alapállását; a „szakállas ember” alakján keresztül nyomatékosan fogalmazta meg a Tanácsköztársaság értékelésével, eseményeivel kapcsolatos véleményét.

A kommunista mozgalomhoz való tartozási törekvését mutatta a volt, illetve az újra azzá lett szociáldemokrata vezetők elmarasztaló bemutatása. Kunfit pl. nem egy helyütt csak morfinista tanárként emlegette, s a legkülönbözőbb hibákat – részben igazságtalanul – varrta a nyakába:

„A morfinista tanár fejében
szétloccsantak a gyerekkori emlékek
s valami hisztérikus életféltéssel azt mondta:
Tuszokat! Tuszokat akarunk!”

Ugyanakkor Lukácsra utaló, őt bíráló részekkel a költeményben nem találkozunk.

E szakasz összegzéseként azt jelezhetem, hogy Kassákban – anarcho-kommunista túlzásaival együtt is – határozott törekvés volt a forradalmi mozgalomhoz tartozásra, melynek során reá a Lukács által képviselt kultúrpolitika segítőtleg, a Kun által képviselt álláspont taszítólag hatott. Lukács és Kassák felfogásának ekkor számtalan érintkezési pontja volt; így pl. a Kassák által vallott és hirdetett aktivista művészet jövőbeni döntő szerepe sok ponton összeegyeztethető volt a Lukács által kifejtett – és Kun Béla által is elfogadott – a történelmi materializmus funkcióváltozásaként megfogalmazott problematikával. (Ennek az álláspontnak az volt a lényege, hogy a világforradalom győzelmeként hamarosan létrejövő kommunista társadalomban nem az anyagi, hanem a szellemi-erkölcsi tényezők lesznek a társadalom hajtóerői.)

A HÚSZAS ÉVEK

A bécsi emigrációban Kassák (és egyre gyérülő csoportja) a *Má*-t európai rangú nemzetközi irodalmi-művészeti lappá formálta, amely a kezdeti dadaisztikus törekvések után a képarchitektúra, majd a konstruktivizmus zászlaja alatt tevékenykedett. Nincs terem a *Ma* jelentős eredményeinek a bemutatására, annak elemzésére, hogy a folyóirat művészetpolitikai irányvonalában milyen vitatható törekvéseket találhatunk, hogy benne Kassák továbbra is az irodalomnak-művészeteknek az osztályok felett állását, ezeknek a közvetlen politikai céloktól való függetlenségét hirdette.

Ugyanakkor – s erre mindeddig nem figyeltünk fel – a húszas évek elején Kassák politikai-világnézeti magatartásának a tisztulási folyamatáról beszélhetünk. Kassáknak az anarcho-kommunista túlzásokkal való leszámolásának a megkezdése olyan körülmények között történt, amikor a magyar munkásmozgalom válságban volt, a kommunista mozgalmon belül a Kun–Landler frakció vitái (amelyek nem voltak mentesek egymás kölcsönös szidalmazásától, sőt rágalmazásától sem) különösen sok problémát okoztak.

Kassák az e frakcióharcban felvetett kérdésekkel kapcsolatos felfogását az *Álláspont Tények és új lehetőségek* (Wien, Ma kiadás, 1924) c. írásában fejtette ki, amelyben egyértelműen kifejezésre juttatta a kommunista mozgalomhoz való tartozási szándékát, és mindkét frakcióval vitatkozó s azok nézeteit sok vonatkozásban helyesen bíráló álláspontot vázolt fel.

Kassák itt kifejtett felfogásának az iránya a szociáldemokrácia (esetenként szektás) bírálata, a proletárdiktatúra közeli megvalósulási lehetőségének az elutasítása, a kommunisták által vezetett legális munkáspárt megteremtésének a szükségessége, a kommunista párt és a forradalmi művészet feladatai (a párt vezetésének az elismerésén alapuló!) munkamegosztásának a hangsúlyozása stb. volt.

Kassák vitáirátának a II. fejezetében – többek között – a következőket írta:

„... a forradalom aktív lehetőségei egyidőre eltolódtak s a holnapra esedékes világforradalomról szónokolni nem jelent többet a hordóra állt vasárnapi szónokok fecsegésénél.” (I. m. 24. o.) Mert, vallotta Kassák: „... ma a forradalomnak ... nem a fegyverrel vagy a nyílt politikai harcokat alkalmazó korszakát éljük: meg kell találnunk annak a forradalmi munkának a módját, a lehető legjobb módját, amivel ezt az átmeneti időt, mint a forradalom egy szakaszát hasznosítani tudjuk az elkövetkező aktív, illetve a nyílt politikai és fegyveres akciók számára.” (I. m. 27. o.)

Továbbá: „... Ahhoz, hogy a forradalomnak egy újabb aktív szakasza bekövetkezessen a kommunista pártoknak tömegpártokká kell szerveződniük.” (I. m. 30. o.)

A III. fejezetben – ahol a művészet, a kommunista párt és a művészet viszonyát taglalja – Kassák a következőket írta:

„És itt értünk el újra a munkásság forradalmi pártjához, mint ahhoz a szervezet-hez, amely egyedül van hivatva az ember rendszeres és céltudatos irányítására. Hogy ez az irányító párt a mai kommunista párt lesz-e, ez a kérdés. A világhelyzet mai állásánál fogva minden oldalról kényszerítő erők hatnak ránk, hogy egy összefogott és tudatosan egyirányú munka induljon meg a forradalom érdekében.

Ha a kommunista párt túl tudja tenni magát a szociáldemokrata kicsinyességeken és szűklátókörűségeken, akkor benne a jövő csirái teljesednek fel.” (I. m. 47. o.)

Úgy vélem, hogy a Kassák vitáirában megfogalmazottak a lényegét illetően egy, a kor követelményeit helyesen kifejező, kommunista programot körvonalaztak, amely a Landler frakció pozíciójához állt közel, de hamarabb és határozottabban vetett fel bizonyos kérdéseket, illetve teljesen új gondolatokat is megfogalmazott. Nem tagadom, hogy e pozitívumok mellett Kassák írásában téves nézetek, teljesen naiv elképzelések is megtalálhatóak.

Kassák számára ebben az időszakban a legfontosabb kérdések kétségtelenül a kommunista párt vezető szerepének értelmezését, a kommunista párt és a forradalmi irodalom és művészet viszonyának helyes felfogását, a párt részéről az irodalom és a művészetek autonómiájának a biztosítását érintő kérdések voltak. Ez utóbbival kapcsolatos véleményével és igényével Kassák a kommunista mozgalomban nem állt egyedül. A Szovjetunióban a 20-as évek elején a Proletkulttal sok és éles vita folyt, de Lenin is elismerte azt, hogy a Proletkultnak autonómiát kell élveznie a művészeti alkotómunka vonatkozásában. (Ezzel összhangban az OK/b/P Központi Bizottságának 1920 novemberi plénuma határozatban mondta ki a Proletkult autonómiáját az irodalom és a művészetek területén. A személyi kultusz dogmatikus kultúrpolitikája nemcsak visszavonta ezt az autonómiát, hanem a feledés homályába is burkolta ezt az elvet és a lenini pártosság eltorzított értelmezésével és gyakorlatával helyettesítette azt.)

Még határozottabban fogalmazta meg az irodalom és művészetek anatómiájának a kérdéseit Gramsci értelmiség-konceptiója, és a kommunista párt vezető szerepének „kollektív értelmiségi”-ként való felfogása.

Gramsci az „értelmiségi rend” különböző osztagairól beszélt, amelyek egyike a forradalmi értelmiségi; ez „organikus” értelmiség, melynek és az általa létrehozott elméletnek az a fő jellemzője, hogy „kritikai és koherens”. Ennek a forradalmi értelmiségnek ugyanakkor különböző (politikus, tudós, műszaki, gazdasági, művész-, munkás- stb.) típusai vannak.

Úgy vélem, hogy a kommunista párt vezető szerepének „kollektív értelmiségi”-ként való felfogása nem annyira a párt vezető testületeiben lévő személyek kollektivitását, mint inkább a forradalmi értelmiség különböző típusainak a kollektivitását kell hogy jelentse, hisz ezek a típusok képviselik a társadalom különböző, sok szempontból autonóm, területeit.

A forradalmi értelmiségi típusai különbözőségének alapja a társadalomban, abban a közegben keresendő, amelyben az adott személyiség tevékenykedik. Így pl. a politika

közege más mint a tudomány vagy a művészet közege. A politikában a különböző osztályok, rétegek érdekeinek az egyeztetése, ilyen-olyan mértékű összeütközése kristályosodik ki; a politikus feladata, hogy ezeket az érdekeket úgy ütköztesse, hogy az általa képviselt osztály érdekeiből fakadó célok maximálisan megvalósuljanak. A politikában ezért rendkívül fontos a taktika, amely a szükséges kompromisszumokon keresztül valósul meg; az e szférában tevékenykedő forradalmi értelmiségi tevékenységének a minősítése döntően attól függ, hogy mennyire *sikeres* az a politika, amelynek a kimunkálásában és megvalósításában részt vesz.

A tudomány közegében (az ún. ideológikus tudományok esetében is) a forradalmi értelmiségi feladata az *objektív igazság* feltárása, itt nemcsak a végeredmények a kapott tudományos ismereteknek, törvényeknek kell igazaknak lenniük, hanem a hozzájuk vezető útnak is. E közegben a kompromisszumoknak nincs terük, a taktikának itt nincs meg az a manőverezési lehetősége, a stratégiától való olyan (esetenként az időleges szembekerülésig menő) elválása, mint a politika esetében. Ha ugyanis a tudományt alárendeljük a politikai szféra taktikai igényeinek, akkor az objektív igazságot feltáró lényegét kérdőjelezzük meg.

A művészet közege megint más feladatokat ró a forradalmi értelmiségre. Az általa létrehozott műalkotást *esztétikai kritériumok* minősítik; az általa megformált tartalmak csak művésziségük mértékének következtében válnak nemcsak művészileg, hanem társadalmilag is jelentőssé.

A fent elmondottak szükségesek Lukács és Kassák viszonya további alakulásának a megértéséhez. Bécsben Lukács és Kassák között lényegében nem volt személyes kapcsolat. Ennek ellenére lehetetlen, hogy Lukács – mint a KMP vezető ideológusa – ne ismerte volna Kassák vonatkozó írását, hogy éppen Lukács, aki maga is Kassákhoz hasonló irányban tapogatózott (lásd a *Történelem és osztálytudat*-ot, majd a *Blum-téziseket*), ne vette volna észre Kassák nézeteinek tisztulási folyamatát. Hogy ez mégsem történt meg, azt nem tudom mással, mint személyes okkal, valamint a párt vezető szerepével kapcsolatos – akkor a mozgalomban általában elfogadott – hibás álláspontjával magyarázni. A személyes oknál minden bizonnyal egyrészt az is fontos szerepet játszott, hogy Kassák sem vett tudomást Lukács elméleti tevékenységéről. Így vitairata I. fejezetében – annak ellenére, hogy Lukács kiterjedt publicisztikai, elméleti tevékenységet folytatott, pl. ekkor publikálta a *Történelem és osztálytudat* c. művét – Kassák azt írta, hogy a „...magukat mindmáig vezéreknak érző emberek egyetlen munkával sem ajándékozták meg vagy 'szolgálták ki' a magyar munkásságot”. (I. m. 71 o.) Másrészt az is kétségtelen, hogy Kassáknak saját szerepe eltúlzott jelentőségének a hangoztatása is irritálhatta Lukácsékát; hisz Kassák műve céljáról a következőket írta: „...nagyon szeretném, ha megjelenése komoly vitára adna alkalmat, s így talán megindulhatna az a munka, amivel a kommunista emigráció ezideig adósa maradt a forradalomnak és az ellenforradalom terrorja alatt kínlódó magyar munkásságnak”. (I. m. 81 o.)

E személyes vonatkozásnál nézeteltérésükben minden bizonnyal jelentősebb volt a párt vezető szerepének értelmezésével kapcsolatos véleménykülönbségük. Kassák mint a magyar forradalmi értelmiségi munkás-értelmiségi típusa a magyar munkásmozgalom problémáiról, a kommunista párt és az irodalom-művészetek viszonyáról mert és tudott saját fejével önállóan gondolkodni; Kassák ezt az „eretnek” szándékát írásában

nyomatékosan kifejezésre is juttatta: „Ahhoz, hogy a proletariátus megkezdhesse a valóban önmagáért való harcot: kritika alá kell vennünk a munkásság harci szervezeteinek, pártjainak, szakszervezeteinek és kultúregyesületeinek programját, munkamódszerét és agitációs módszerét. Mert bizonyos az, hogy nem csinálhatjuk továbbra is úgy dolgainkat, ahogyan eddig csináltuk.” (I. m. 10. o.) Kassák hirdette és vitáitát is ennek bizonyításaként írta, hogy: „Marxistának lenni annyit jelent, mint realistán lenni, s nem dogmák szerint élni, hanem a helyzet adottságaival számolva, mindig időszerűen és céltudatosan cselekedni és cselekedtetni.” (I. m. 24. o.)

Kassák mind elméleti tevékenységében, mind gyakorlati-politikai magatartásában ebben az időszakban ezt igyekezett megvalósítani. Vitáitának megjelenése után – amelyért Horthyék perbe is fogták – Kassák azért jött haza Magyarországra, hogy az írásában kifejtett program szellemében tevékenykedjék.

Szóltam már Lukács és Kassák nézeteiben ekkor kimutatható hasonlóságokról. Kassák törekvései sok ponton egybeestek a Landler-frakció törekvéseivel. Kassák is fontosnak tartotta egy legális forradalmi tömegpárt létrehozását, ami rövid időre a Magyarországi Szocialista Munkáspárt tevékenységeként meg is valósult. Kassák is a forradalom demokratikus feladatait állította előtérbe, ahogy ez majd a Landler-frakció álláspontját kifejező *Blum-tézisek*ben megfogalmazást nyer; Kassák is a forradalom előkészítése alapvető feladatának tartotta a proletariátus osztályöntudatának felébresztését, ahogy ezt Lukács a *Történelem és osztálytudat* c. művében középpontba állította; Kassák is a dogmák ellen volt és a marxizmus forradalmi módszerének a fontosságát hangsúlyozta, ahogy Lukács a *Történelem és osztálytudat* c. művében a dialektikus módszer alkalmazását tartotta az ortodox marxizmus egyedüli ismérvének stb. stb.

Ezen alapvetően fontos azonos törekvések ellenére Lukács Kassákhoz való ekkori viszonyában ugyanakkor abból a helytelen – de nemcsak általa képviselt – megfontolásból indult ki, hogy a politikai teória kérdéseiben a kommunista párt stratégiájának és taktikájának megfogalmazásában csak a párt politikai vezetői az illetékesek s a mozgalomhoz tartozó (vagy tartozni akaró) „vezetettek” nem vehetnek részt az adott párt cselekvési irányának, programjának stb. alakításában. Lukács ezt az álláspontját annyira vitathatatlannak tartotta, hogy a Kassák által kifejtett, a kommunista párt stratégiájára és taktikájára vonatkozó koncepcióját, az ezzel kapcsolatos problémákat figyelemre sem méltatta, hallgatott róla. Pedig Kassák e vitáitával is igazolta, hogy mind politikusként, mind teoretikusként is számon kellett volna őt tartani; a korabeli kommunista mozgalom kérdéseinek megítélésénél véleményét ma is figyelembe kell venni.

Lukács azonban ennél is tovább ment; lényegében folytatta a Kun–Kassák vitát s az irodalom-művészetek kérdéseiben is elvitatta Kassáknak azt a jogát, hogy megszívlelendő véleményt formáljon a párt és az irodalom-művészetek kapcsolatáról, ez utóbbi autonómiájáról stb. Lukács – mindenekelőtt a magyar pártban és a nemzetközi munkásmozgalomban uralkodóvá váló álláspontok következtében – nem tudta Gramscit követni sem a kommunista párt vezető szerepének „kollektív értelmiségi”-ként való felfogásában, sem Lenint és Gramscit követni az irodalom és művészetek autonómiájának elfogadásában. Nagyon valószínű, hogy Kassák sem ismerte Lenin és Gramsci ide vágó nézeteit, mégis képes volt ezekben a kérdésekben hozzá-

juk hasonló állásportot kialakítani. Úgy vélem, hogy ennek az volt az oka, hogy Kassák tevékenységének ebben a szakaszában a munkás-értelmiségi típusának magas színvonalú képviselője volt, éltető közege a munkás-lét, ezért minden közvetítés (s ezáltal beékelődő külön érdek) nélkül volt képes tudatosítani a munkásosztály érdekeit a politika, az ideológia, a művészet stb. szféráiban.

Lukácsnak a fentiekben jelzett magatartása a Kassákkal kapcsolatos ekkori írásai-
ban (a Lackó Miklós által azonosított Kassák Lajos, megj. *Új Március*, 1926. november, és a Révai Gábor azonosította Sarló és Kalapács Évkönyv 1926. megj. *Új Március* 1927. június) kimutathatóak; Lukács ezekben az írásokban nemcsak nem vette figyelembe, elhallgatta Kassák nézeteiben végbemenő tisztulási folyamatot, s ahelyett, hogy ezt elősegítette volna, ellenkezőleg, írásaival kifejezetten akadályozta Kassáknak a kommunista mozgalomhoz való kapcsolódását.

Lukács ezekben a publicisztikai írásaiban Kassákot két aspektusból igyekezett jellemezni: szociális-politikai és irodalmi aspektusból.

Lukács Kassákot szociális-politikai aspektusból a kispolgári értelmiség képviselőjének tekintette, aki kezdetben kritizálta „... a magyar uralkodó osztályok társadalmát és főleg irodalmát, kultúráját”. (Mindkét Lukács írást Lackó Miklós közölte újra a *Századok* 1979 1. számában; a továbbiakban ebből idézek. I. m. 89. o.) Ezért tűnt kezdetben úgy, írta Lukács, mintha valami összefüggés lenne Kassák és a forradalom között, pedig: „Kassák Lajosnak az égvilágon semmi köze nincsen a proletárforradalomhoz”. (I. m. 87. o.) Sőt Kassák specifikuma – Lukács szerint – az, hogy „... ő a forradalmi és forradalom utáni idők deklasszált rétegeinek hangulatát fejezi ki...” (i. m. 89. o.); ő „... a széttűllő polgári társadalom utolsó, kétségkívül tehetséges, de kétségkívül dekadens, feloszlási képviselője”. (I. m. 88. o.)

Lukácsnak Kassák szociális-politikai minősítésében ekkor. – a fentiekben vázoltak alapján – kétségtelenül nem volt igaza; személyes és frakciós okokkal motivált szűk, szektás-dogmatikus álláspontot fogalmazott meg Kassák megítélésében. Lukács a Kassáknál található anarchisztikus tendenciákat – ahelyett, hogy csökkenésüket észrevéve, segített volna megszüntetésükben –, jelentőségüket messze meghaladó módon, felnagyította.

Lukács irodalmi aspektusból való Kassák jellemzése is sok szempontból problematikus, s az általa kifejtett irodalommal kapcsolatos koncepció is ellentmondásos. Lukács a magyar irodalmat helyesen történetileg szemlélte, de bizonyos proletkultosz szűkkeblűséggel a megelőző irodalmi fejlődést szűken értelmezte: „Az irodalom csak reflexe a burzsoázia általános politikájának: a nagybirtokkal kötött kompromisszumának.” (I. m. 89. o.)

Lukács ezekben az írásaiban az ily módon leegyszerűsítőve felfogott irodalommal kapcsolatban meghirdette mind a „leszámolást”, mind a „felhasználást”. Az írásokból azonban az nem derül ki, hogy mit is ért Lukács ezen a „leszámoláson”, csak az, hogy az egész megelőző irodalmi fejlődéssel „le kell számolni”: „... A forradalmárok irodalma ezen a talajon nőtt irodalmilag is, ezekkel az irodalmi irányokkal kell leszámolnia. Ámde nem marxista felfogás az, hogy ezt a leszámolást a fejlődésfolyamat utolsó hullámveréseire redukáljuk.” (I. m. 90. o.)

Ugyanakkor Lukács ezzel a „leszámolással” együtt azt is hangsúlyozta, hogy a forradalmárok irodalmának „fel is kell használni” a megelőző irodalmi folyamat ered-

ményeit s e felhasználás értelmezésében azokkal is vitatkozott, akik a Petőfitől kiinduló irodalmi fejlődést Csizmadiával és Várnai Zsenivel le akarják zárni, meg azokkal is, akik csak Kassák és Szabó Dezső stílusát vélik felhasználhatónak. Hogy mit és hogyan kell felhasználni, ezekből az írásokból arra sem kapunk választ!

Az azonban egyértelmű, hogy Lukács ezt a Kassákig tartó egész irodalmi fejlődést meghaladottnak, a múlthoz tartozónak mondotta („... a kassákizmus – mint irodalmi stílus – éppen úgy a múlthoz tartozik, mint Ady Endre, Móricz Zsigmond és az elmúlt nemzedék többi 'klasszikusa' ...” i. m. 90. o.), de a hozzá való viszony meghatározása az írásokban az elvont általánosság szintjén maradt.

A fentiekre csak részben ad választ Lukács azzal, hogy a forradalmi irodalom feladatairól a következőket írta: „... igazi hatása az emigráns irodalomnak csak akkor lehet, ha ahogy a párt elméletileg meg tudja adni az ellenforradalmi konszolidáció bírálatát, a kommunista költészet groteszkül, dühvel, iróniával megrajzolná a mai magyar uralkodó osztályok igazi képét” (I. m. 90–91. o.) Ebből a passzusból az többé-kevésbé nyilvánvaló, hogy Lukács az irodalom feladatát az illegális párt előtt álló hamisan megszabott politikai célok prioritásából származó elképzelések alapján fogalmazta meg úgy, hogy ez az irodalom „igazi kép”-et adjon a magyar uralkodó osztályokról. Ez a proletkultos fogantatású realizmus-elvárás az adott helyzetben fából vaskarika volt, mert amennyiben ez az óhajtott irodalom az illegális párt ekkori hibás elméleti koncepciójához kötődött vagy kötődött volna, akkor nem lehetett realista, amilyen mértékig realistává tudott válni, összeütközésbe kellett kerülnie az illegális párt hamisan megválasztott stratégiai és egyes taktikai célkitűzéseivel.

Ez a paradox helyzet fogalmazódott meg Lukács *Kassák Lajos* c. írásában is. Lukács itt egyáltalán nem törekedett arra, hogy Kassák *Tisztaság könyve* c. kötetét szerzőjének művészi fejlődésében ágyazottan értse meg, tehát észrevegye, hogy a versek az izmusokból való kilábolást képviselik, de ez a szakítás folyamat s ezért a kötetben dadaisztikus, szürrealista maradványokkal is találkozhatunk. Lukács a verseknek éppen ezeket a részeit pécézi ki – melyek a kötet elenyésző kisebbségét jelentik –, hogy Kassákkal magával „bizonyítsa” deklasszált, dekadens mivoltát. Lukácsnak egy kiragadott sorból („... és semmi nem igaz abból, amit mondok”) Ignótus-nak tulajdonított – emberi, erkölcsi, világnézeti, magatartást kifejező – mondané, a „Nem osztom nézeteimet” jut eszébe, és cikke elé mindkettőt mottónak állította, hogy Kassák általa kispolgárnak tartott magatartását ezzel intonálja.

Lukács nem akarta a kötet egészét érteni és minősíteni, mert akkor meg kellett volna magyaráznia, hogy mi is az a kassáki „elvont líra” lényege, hogy miért és mennyiben nevezhető „tisztá” művészetnek, minden „tendenciától” mentesnek Kassák ekkori költészete. Egy elfogulatlan Lukácsnak észre kellett volna vennie, hogy Kassák atematikus prózaverseiben a forradalom bukása utáni szomorúság költőileg teljesen jogos érzései fogalmazódtak meg, amelyek valóban nem fejezték ki az újabb proletárdiktatúra közeli győzelmébe vetett hitet, bár a versek nem voltak sokkolóan pesszimisták, hisz – hogy a lukácsi módszert kövessem – ilyen sorokkal is találkozhatunk a kötetben: „vasszerkezeten állok, kiáltásomban harcaid emlékei virágoznak” stb.

Lukácsnak Kassákkal kapcsolatos, előzőekben bemutatott álláspontja, amelyet harcosan képviselt, Kassák megítélésének meghatározó elemévé vált a magyar kommu-

nista mozgalomban. Lackó Miklós utal pl. Vajda Sándor visszaemlékezésére, aki elmondta, hogy a 100%-ban megjelent, és az általa írt Kassák Lajos önéletrajza c. cikk végső megformálásában Lukács személyesen milyen aktívan vette ki a részét. Ezzel a magatartásával Lukács is nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy Kassákot végképp kitessékelyk a kommunista mozgalomból.

Mindezek összegzéseként teljesen egyetértek Mácza János egy kései nyilatkozatával, amelyben – többek közt – a következőket írta:

„A Ma 1918 végén *elindult* abban az irányban, hogy megalkossa helyes politikai és ideológiai programját. Elindult – és megrekedt. A belső ellentétek meg, ráadásul, a pártemberek (Kunék) elutasító kritikája vitte ehhez a megrekedéshez. Ahelyett, hogy *principális alapon*, de objektív megértéssel *segítettek* volna a belső ellentétek likvidálásában, az ideológiai zavarosság, és politikai értetlenség megtisztulásában.” (Mácsa János visszaemlékezései; 1974. Párttörténeti Intézet. H-m-149.)

Ha végül – a fentieket is értelmezve – visszatérek a Gramsci által hangsúlyozott a kommunista párt „kollektív értelmiségi” szerepére, akkor Lukács és Kassák viszonyának a vonatkozó időszakban való áttekintése során is azt látjuk, hogy ha a forradalmi értelmiség egy típusa (adott esetben a vezető politikus típus) kisajátítja magának a párt vezetését, akkor ez súlyos hibák forrásává válhat; a kommunista pártok és a forradalmi értelmiség egyes képviselőinek a konfliktusai is (ebben a szakaszban Kassákéi is) jórészt elkerülhetők lettek volna, ha a párt vezető szerepét „kollektív értelmiségi”-ként valósítják meg.

(A félreértések elkerülése végett kell leírnom, hogy a kommunista pártok előtt álló feladatok megoldásában a „kollektív értelmiségi”-ként való döntés nem kérdőjelezheti meg a politika primátusát, de ennek konkrét tartalmát, a taktika és stratégia összefüggéseinek kérdéseit s ezekből fakadó célok alkalmazását a társadalom életének különböző területein a párt vezető szerveinek mint „kollektív értelmiségi”-nek kell eldöntenie, s a forradalmi értelmiség egyik típusa sem vállalhatja magára, hogy a kommunista pártok előtt álló, az egész nép és a nemzet számára oly sorsdöntő kérdésekben egyedül döntsön.)

A HARMINCAS–NEGYVENES ÉVEK

Ebben a szakaszban Lukács és Kassák kapcsolata – az előzőekhez képest – lényeges változáson ment keresztül. A húszas évek végére Lukács is kikerült az illegális párt vezetéséből; a sors ironiája az volt, hogy Lukács is olyan bírálatoknak esett áldozatul, amelyekhez hasonlóan nemrég még maga is alkalmazott Kassákkal szemben. Kassák életútja is – az előzőekben jellettektől nem függetlenül – más irányt vett, ezért a köztük lévő, eddig intenzívnek mondható, kapcsolat nagymértékben leszűkült. Az alábbiakban – az összefüggések jelzése és beszűkült kapcsolatuk megértése érdekében – bizonyos folyamatokra inkább csak utalok, semmint azokat részletesebben mutatom be.

1930 tavaszán az előző szakaszban Kassákkal kapcsolatban mondtak a végkifejletükig jutottak: a kommunista mozgalom és Kassák szakítása befejezett ténnyé vált, s ez a 100%-kal való vitában a nyilvánosság elé került. E vitának ma még több vonatkozása tisztázatlan, de úgy tűnik, hogy a kezdeményező fél a 100% volt. Ebben

a mindkét részről dicstelen vádaskodásban a levélhamisítástól a denunciálásig (Kassák), az aljas fráternek minősítéstől a munkásmozgalommal üzletelő haszonlesőig (100%) a legkülönbözőbb (eleddig tisztázatlan és sok vonatkozásban egyáltalán nem bizonyított) megbélyegzések és vádaskodások hangzottak el.

E szakaszban Kassák politikai elbizonytalanodása nagymértékben fokozódott – bizonyos részleges igazságai ellenére –, a politikai-magatartásbeli hibák sorozatát követte el, melyeket nem lehetett nem észre venni, s melyekért a forradalmi álláspontról bírálni kellett Kassákot. Míg az előző szakaszban Kassáknak határozott törekvése volt, hogy a kommunista mozgalomhoz tartozzék, addig ebben az időszakban – s a későbbiek során is – hibái és tévedései következtében a marxizmus eredményeit részben felhasználó humanista értelmiségi pozíciójára került.

Ennek az elbizonytalanodásnak a tényeiből a következőkre utalok:

1. Kassák ekkori politikai álláspontjának fő dokumentuma a „Napjaink átértékelése” (*Munka*, 1933. január–1934. november) c. cikk-sorozata. Ez az írás – bizonyos részleges igazságai ellenére pl. a kommunista pártok tevékenysége egyes vonatkozásainak helyes bírálata, a fasizmus lényegének alapján igaz felismerése stb. – egészében elhibázott, egy tanácstalan és összezavarodott, de az emberiségért aggódó intellektuel álláspontját fejezi ki.

2. Az *Egy ember élete* 8. kötet. A *Kommün*.

A könyvben Kassák politikai magatartásában végbement változások tükröződése egyértelmű, ennek következtében a kötet dokumentum-értéke nagymértékben kérdéses.

Pl. a könyvben a Tanácsköztársaság ideológiai-kulturális életével kapcsolatban a bírálat a kommunistává lett képviselőkre (Gábor Andor, Révai József, Lengyel József, Balázs Béla stb.) összpontosul; Kunfi tevékenysége teljesen átértékelődik, egyértelműen pozitív bemutatást nyer. Lukács ábrázolása szatirikusan karikaturisztikus, ahelyett, hogy a könyvben a Tanácsköztársaság kulturális életében való aktív együttműködésük eseményeiről olvashatnánk, Kassák Lukács tanácsköztársasági „katonáskodását” állítja középpontba; a frontra menéssel kapcsolatos Lukáccsal való vitáját hosszasan ecseteli, ennek során – többek között – elmondja: „... Lukács a gazdag bankigazgató fia most büntudattal él a világon, úgy érezte, felelősséggel tartozik burzsoá múltjáért, minden pillanatban készen mutatkozik, hogy föláldozza magát a harc oltárán... ő; a száraz filozófus elvesztette halvérű nyugalma és magából kikeltlen toporzékol.

– Ki kell mennie a harctérre, ez a határozat!

– Mondtam, hogy nem megyek! Nem megyek, mert ezt a belső front elárulásának tartanám. Esztelenség! És nem vagyok hajlandó semmiféle esztelenséget elősegíteni.

Lukács izgalmaiban revolvért rántott elő a zsebéből és az asztalra csapta. Az asztal kettőnk között állt, ő a belső, én a külső oldalán voltam. Nem ismerek rá Lukácsra, nem a régi ember többé, elvadultságában eltorzult az arca s a szemei valósággal kancsalítottak. Nem megfélemlítő, inkább nevetésre ingerlő ez a jelenet.” (I. m. 128., 136. o.)

3. Kassák a legkülönbözőbb irányban (mind a szociáldemokrata, mind a kommunista mozgalommal szemben) vagdalkozó vitákba keveredett. Ilyenek voltak pl:

a) Kassák „Arccal Moszkva felé” (*Népszava*, 1937. február 2.) cikke. Zinovjev és Radek pere kapcsán Kassák visszamenőleg elhatárolta magát Sztálintól, a bolsevizmustól; azt írta, hogy ő már régen „... elítélte a bolsevizmus amorálisát a taktikában...”

b) Kassák és Bálint György vitája (*Pesti Napló*, 1937. március–április)

c) Kassák és a *Népszava* vitája egy, a *Magyar Nemzet*ben (1941. február 7-én) megjelent Kassák írás („Írói hivatás és politikai szerep”) kapcsán. A vitában Kassákon kívül Erdődy János és Losonczy Géza vettek részt.

Nem tudom, hogy Lukács mennyire alaposan ismerte Kassák ezen időszakának politikai-eszmei problémáit; ugyanis Lukácsnak Kassákkal kapcsolatban ekkor csak alkalmi megjegyzései voltak, melyekben egyrészt megismételte Kassákkal kapcsolatos előző tévedéseit; pl. az alábbi sorok egy részét csak kis változtatással vette át az *Új Március*ban publikált „Kassák Lajos” c. cikkéből: „Azt lehetne mondani, hogy ma Kassák Lajos hirdeti egyedül üdvöztetőnek az ’elefántcsonttornyot’. De ez az álláspont még nála sem új, és csak rá, nem a magyar irodalmi helyzetre jellemző. Én hallottam ’forradalmi’ kiabálását 1918 végén, láttam, hogyan alakult át Kassák elmélete ártatlan örök forradalomra az 1919-es február-márciusi kommunista üldözés idején, és hogyan lett ugyanez a Kassák kielégíthetetlenül radikális ’öskommunista’ a proletárdiktatúra alatt stb. stb.” (*Az írástudók felelőssége*, 1939.)

Másrészt – ha a túlzó jelzőkkel is s ezáltal részben igazságtalanul, de – jogosan mutatott rá Kassáknak ebben a szakaszban jelzett elbizonytalanodására, tévedéseire. Lukács a Horthy-rendszer ellenzéki erőit bírálva írta:

„Ebben a dicstelen és az egész nemzeti fejlődésre veszedelmes munkában számos, saját bevallása szerint pártoktól független író önkéntesen kivette a maga részét. Gondoljunk csak arra, mennyit tett Kassák Lajos a munkásság valódi érdekeinek elhomályosítása érdekében...” (*Megosztottság vagy összefogás? 1939–1941.*)

A FELSZABADULÁS UTÁN

A felszabadulás utáni első években Lukács és Kassák személyes érintkezésének a keretei a Művészeti Tanács és a Főváros Művészeti Bizottsága voltak. E találkozások esetleges írásos dokumentumait (egyek erre utaló visszaemlékezések publikálásán kívül) még nem derítettük fel.

A kapcsolat legfontosabb mozzanatait ebben az időszakban a következők voltak:

1. A Kassák hatvanadik születésnapjára rendezett ülés, s az itt elhangzottak publikálása.

Lukács is részt vett Kassák ünneplésében. Lukács hozzászólása Kassákkal kapcsolatos véleményének egy kétségtől korrekt és tárgyilagos megnyilvánulása volt, mind a valóságos értékek kiemelése, mind a bírálat vonatkozásában. Lukács Kassákról összegzően elmondta, hogy: „Új hang szólalt meg a magyar irodalomban: munkáshang, helyesebben a munkásosztályból kinövő új értelmiségé, mely – ellentétben az előző nemzedék hasonló származású íróival – tudatosan nem akart hozzá hasonlítani sem a Nyugat körül megújulásban levő polgári irodalomhoz, sem ahhoz a munkássághoz, amely formáiban egy már letűnt irodalmi korszak stílusára ment vissza.

Kassák fellépése forradalmi lépésnek hatott az akkori magyar irodalomban. Mit váltott be ebből a reményből Kassák...? ...Kassák fejlődését döntően befolyásolták 1918/19 és az azt követő idő objektív és szubjektív tényezői. Aki Kassák történelmi helyét a magyar irodalomban helyesen akarja látni, annak látnia kell, hogy a kezdet forradalmi szárnycsattogása nem a forradalom viharadarának eljöttét jelezte (mint József Attilánál), annak látnia kell, hogy a kultúrában és művészetben magasrendű kassáki életmű azok életének, életproblémáinak tükröződése, formát nyerése, akik az ellenforradalmi korszakot emberi és szellemi tönkremenetel nélkül átvészelték.” (Kassák hatvanadik születésnapjára, 8. o.)

Lukács itt adott jellemzésével teljesen egyetértek; s írásomban éppen azt akartam megmutatni, hogy valóban hogyan befolyásolták „...Kassák fejlődését döntően 1918/19 és az azt követő idő objektív és szubjektív tényezői”, s mint láttuk, ennek kimondásában éppen Lukács a legautentikusabb tanú.

Lukács jószándékú és tudományos értékű köszöntése ellenére Kassák megtalálta a módját, hogy a kiadványban egyedül Lukáccsal vitatkozzék. Az emlékkötet szerkesztője, Nádasz József, Kassákhoz intézett kérdéseivel még a kötetben módot adott arra, hogy Kassák visszautasítsa – Gorkij Leninhez és a bolsevik párthoz való viszonyának teljes félremagyarázásával, valamint saját maga politikai nézetei harmincas években való módosulásának retusálásával – Lukács kritikai megjegyzéseit. Ugyanakkor Lukácsnak sem válik dicséretére, hogy az *Új magyar kultúráért* 1948-as kiadásában nem teljes szövegben közölte újra Kassákkal kapcsolatos – talán egyetlen teljesen korrekt és objektív – megnyilatkozását.

2. Ebben az időszakban több alkalmi Lukács megnyilatkozással találkozhatunk, melyek felettébb ellentmondásosak, nagyrészt nélkülözik a tárgyilagosságot.

a) Ilyen Lukácsnak 1969-ben, az *Új Írás*ban megjelent kijelentése, amelyben Vas István önéletrajzi regényének a dicsérete kapcsán Vas Istvánnal véli bizonyítottnak „...Kassák kompromisszumos kispolgári mivoltát...” Ezt a „dicséretet” Vas István teljesen jogosan utasította vissza. (Vas István: Kispolgári kompromisszum – Kassák. In: *Az ismeretlen isten*. Szépirodalmi K. Bp. 1974.)

b) Ilyen Lukácsnak a Magyar Zeneművészek Szövetségében elmondott visszaemlékezésének az a része, amelyben Kassáknak a *Kommün* c. kötetében megrajzolt Lukács képével polemizált. Ahelyett, hogy Lukács rámutatott volna a könyv szubjektív túlzó és egyes vonatkozásban a történeti folyamatokat eltorzító jellegére, odáig ment, hogy kijelentette: „...ha tudtam volna, hogy Kassák a frontra kíván menni, ezt minden eszközzel megakadályozom...”¹ Holott bizonyítható tény, hogy Lukács volt az, aki a Forradalmi Kormányzótanács 1919. április 26-i ülésén azt javasolta, hogy a népbiztosok egy része menjen ki a frontra, hogy Lukács a diákokhoz is felhívással fordult, hogy lépjenek be a Vörös Hadseregbe (A diákok a Vörös Hadseregben, *Magyar Hírlap*, 1919. április 24.). Mint népbiztos, miért akadályozta volna meg, hogy Kassák, egyik felelős beosztottja, a frontra menjen? Az ilyen védekezés inkább azt szuggerálja, hogy ebben a kérdésben netán Kassáknak van igaza...